

сказати, що сприйняття студентами реальних соціальних змін, соціокультурних і економічних умов є важливим чинником трансформування національної ідентичності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Иванова Н.Л. Психологическая структура социальной идентичности/ Н.Л.Иванова. - Ярославль: ЯГУ им. П.Г. Демидова, 2003. - 309 с.

2. Березін А.М. Психологічні чинники формування національної самосвідомості/ А.М. Березін // Практична психологія та соціальна робота. - К., 2001. - №10. - С. 54-56.

3. Горбунова В.В. Проблема методів дослідження етичної свідомості в психології/ В.В.Горбунова // Проблема загальної та педагогічної психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України/За ред. С.Д.Максименка. -К., 2002. - Т. IV. - Ч 5. - С. 71-75.

4. Шевченко О.В. Становлення Я-образу особистості у процесі її національної ідентифікації/ О.В.Шевченко // Проблеми загальної та педагогічної психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України/За ред. С.Д.Максименка. -К., 2003. - Т. V., Ч. 5. - С. 323-329.

5. Стефаненко Т.Г. Социальная психология этнической идентичности/ Т.Г.Стефаненко. -М., 1999. - 367 с.

6. Ядов В.А. Социальные и социально-психологические механизмы формирования социальной идентичности личности/ В.А.Ядов // Мир России. - М., 1995.- № 3-4. - С. 78-95.

СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА ПОНЯТТЯ ЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ

УДК: 371.15

Ткаченко С.В.

У статті виявлені структурні компоненти етичної компетентності майбутніх вчителів; визначено сутність поняття «етична компетентність».

Ключові слова: компетентнісний підхід, професійна компетентність, етична компетентність.

СУЩНОСТЬ И СТРУКТУРА ПОНЯТИЯ ЭТИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

В статье выявлены структурные компоненты этической компетентности будущих учителей; определено содержание понятия «этическая компетентность».

Ключевые слова: компетентностный подход, профессиональная компетентность, этическая компетентность.

THE ESSENCE OF THE STRUCTURE AND CONCEPTS OF ETHICAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS

The article identified the structural components of ethical competence of future teachers, defined the concept of «ethical competence».

Keywords: *competence-based approach, professional competence, ethical competence.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Новим напрямом реформування змісту освіти став компетентнісно орієнтований підхід, згідно з яким, навчальні заклади ставитимуть за мету формування у студентів життєво важливих компетентностей, здатностей ефективно діяти у життєвих ситуаціях, вирішувати життєві проблеми та орієнтуватися в усіх галузях суспільного життя та його тенденціях. Як найважливіший пріоритет у сфері освіти виступає завдання розвитку творчої особистості, особистості, здатної відкрито висловлювати свою думку, яка вміє самостійно знаходити і обґрунтовувати власні професійні рішення, сміливо висувати нестандартні ідеї.

Зміна педагогічної парадигми створює умови для переорієнтації професійного знання вчителя на визнання пріоритетною основою діяльності здатність шанувати особистість учня, приймати його право на ціннісне самовизначення. Така підготовка буде ускладнена без формування етичної компетентності, що включає володіння глибокими знаннями в області педагогічної етики, певний набір моральних якостей, якими повинен володіти вчитель - професіонал, а також готовність до етично адекватної поведінки в ситуаціях моральних колізій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням поняттю компетентності присвячено роботи таких науковців, як: Н. Хомського, Р. Уайта, Дж. Равена, Н.В. Кузьминої, А.К. Маркової, В.Н. Куниціної, Г.С. Белицької, Л.І. Берестової, В.І. Байденко, А.В. Хуторської, Н.А. Гришанової, В.Байденко, Ю.Варданян, Л.Карпової, І.О. Зимньої, О.Пометун, С.Ракова, В.Сластьоніна, Л.Л. Хоружої та ін. Аналіз їх праць свідчить, що вивчено окремі аспекти даного питання. Визначено сутність, зміст і структуру професійної компетентності. Доведено, що для підготовки фахівця, що «знає», достатньо звернення до сфери його досвіду (знань, умінь і навичок) і до когнітивної сфери (увага, сприйняття, пам'ять, мислення), а становлення фахівця «компетентного», окрім цього, припускає розвиток відповідних особистісно-психологічних якостей-професійної самосвідомості, потреби в досягненнях, внутрішніх мотивів професійної діяльності та ін. Відзначимо, що у вітчизняній педагогіці проблемою формування видів професійної компетентності займаються такі вчені, як Л.Карпова (професійна компетентність вчителів загальноосвітньої школи), Л.Коваль (технологічна компетентність вчителя початкових класів), В.Ковальчук (соціальна компетентність учителя), О.Овчарук (європейські підходи до проблеми компетентності), А.Михайличенко, В.Аніщенко (професійна підготовка на основі стандарту компетентності), С.Мартиненко, О.Митник (професійна компетентність вчителя початкових класів), Л.Хоружа (етична компетентність майбутнього вчителя початкових класів), С.Шульпин (етична компетентність як фактор професійної підготовки майбутнього вчителя) та ін.

Мета статті: визначення сутності та структури етичної компетентності майбутніх учителів.

Основний виклад матеріалу. У педагогічній науковій літературі немає єдиної думки щодо означення поняття професійної компетентності майбут-

нього вчителя. Тому, узагальнюючи результати аналізу наукових праць, опишемо існуючі підходи до розуміння категорії «професійна компетентність педагога». 1. Зв'язок категорії «професійна компетентність» з феноменом «педагогічна культура», результатом розвитку особистості, її освіченості та вихованості (О.В.Бондаревська, Г.Ф.Білоусова, І.Ф.Ісаєва, В.О.Сластьонін, Л.Л.Хоружа). 2. Розуміння професійної компетентності як системи якостей, умінь, компетенцій (Т.Г.Браже, К.Корсак, Л.І.Луценко). 3. Вичленення з проблем організації професійної підготовки формування професійної компетентності педагога (І.Б.Васильєв, Н.В.Грохольська, Н.В.Кузьміна, А.І.Пискунов). 4. Встановлення співвідношення понять «професійна компетентність педагога» і «готовність до професійної діяльності» (Є.П.Белозерцев, К.М.Дурай-Новакова, О.Є.Ломакіна, О.І.Мищенко, В.В.Сериков, В.О.Сластьонін). 5. Розгляд професійної компетентності з психологічної точки зору як характеристики особистості вчителя і введення особистісного та результативного компонента в її зміст (М.К. Кабардов, Н.А. Лизь). 6. Визначення професійної компетентності з позицій діяльнісного підходу (Н.В.Кузьміна, М.І.Лук'янова, А.К.Маркова, Н.В.Матяш, А.І.Пискунов, О.М.Шиян). 7. Складовими професійної компетентності педагога є часткові компетентності або види компетентностей (А.К.Маркова, Н.В.Кузьміна).

Проведений аналіз сучасних підходів до змісту й структури етичної компетентності педагога дозволяє зробити такі висновки: етична компетентність педагогічного працівника визначає його професійну діяльність, що відображається у звичках, принципах, психічних станах, діях вчинках, якостях; забезпечує вибір майбутнім педагогом свідомої поведінки у відповідності до професійно-етичних норм. Дж.Равен розглядає компетентність як можливість встановлення зв'язку між знаннями й ситуацією, як здатність знайти, виявити знання й дію, які можна застосувати до розв'язання певної проблеми [4]. С.Є. Шувльпин наголошує: «Етична компетентність вчителя – поняття, що характеризується як складне індивідуально-психологічне утворення на основі інтеграції теоретичних знань, практичних умінь в області етики, певного набору особистісних якостей, що обумовлює готовність вчителя до етично адекватної поведінки у ситуаціях морального вибору» [8]. Н.В. Султанова інтерпретує етичну компетентність «як інтегральну характеристику особистості, що одночасно поєднує мобілізацію знань, умінь, поведінкових відносин. Цей вид компетентності включає сукупність комунікативних, перцептивних, інтерактивних знань та вмінь» [6]. Компоненти цієї якості відображають структуру професійної педагогічної діяльності, а саме: когнітивно-аксіологічна складова, особистісна, операційно-процесуальна, які знаходяться у взаємодії та взаємопроникненні. Основою для виявлення якісного стану в розвитку етичної компетентності студентів - майбутніх вчителів послужила теорія рівневого підходу. Відповідно до даної теорії рівнева структура розвитку якості або процесу розглядається як перехід від одного рівня до іншого, більш складного. Відповідно до даної теорії сформованість складових етичної компетентності студентів - майбутніх вчителів може бути представлена високим, середнім і низьким рівнями. При цьому високий рівень характеризується розвиненістю всіх структурних компонентів, середній рівень характеризується недостатньою розвиненістю структурних компонентів, низь-

кий рівень відрізняється слабким проявом структурних компонентів. Природа компетентності така, що вона може проявлятися тільки в органічній єдності з мотивами і цінностями людини, що впливають на регуляцію розумових і пізнавальних процесів, тісно пов'язані з емоційно-вольовими механізмами психіки людини і регулюючими його соціальну поведінку і професійну діяльність.

Когнітивно-аксіологічна складова структури етичної компетентності проявляється у визнанні цінності етичної компетентності для студентів – майбутніх вчителів, в наявності суспільно значущих мотиваційно-ціннісних орієнтацій при виборі і здійсненні професійної діяльності. Вона є домінантною, системоутворюючою, в якій гуманістичні педагогічні цінності, моральні норми вчительської професії відіграють головну роль, впливають на формування мотивів професійної діяльності. Когнітивно-аксіологічна складова припускає наявність певних знань про суть і моральне значення праці вчителя, уявленнями про морально-етичні аспекти педагогіки, і професійну етику, її основні категорії і принципи, їх суть і способи реалізації при здійсненні педагогічної діяльності, а також знання морально-етичних норм професійної поведінки і вимог до особистісних якостей, що пред'являються до представника педагогічної професії. На думку дослідників, основу етичних знань становлять професійні моральні норми, які виступають методологією педагогічної дії. “Норма — це зразок і водночас спонука як до самообмеження, так і до активної дії”, — зазначають В.М.Наумчик та Е.А.Савченко [3]. Норма педагогічної моралі — загальна змістова вимога до поведінки вчителя у його стосунках з усіма учасниками навчально-виховного процесу.

З урахуванням емотивної природи моралі (емоції, почуття, потреби, інтереси, воля) особистісну складову структури утворюють інтегративні характеристики: етична центрація педагогічної дії, позитивна «Я-концепція», емоційно-вольова зрілість.

Розвиток етичної компетентності відбувається разом з особистісним удосконаленням педагога, тому друга складова її структури — особистісна. Особистісний компонент надає етичній компетентності своєрідності і неповторності. Більшість учених тлумачать поняття “особистісний” на основі аналізу професійно-особистісних якостей педагога. Наприклад, Н.М.Лобанова, вивчаючи проблему професійної компетентності, вважає, що в межах особистісного компонента на передній план виходять якості, які забезпечують вирішення педагогічних завдань на рівні соціально-моральної відповідальності [2]. Особистісну складову етичної компетентності педагога повинні відображати інтегративні, узагальнені характеристики. Так, однією з них, на нашу думку, може бути спрямованість центрації педагогічної дії майбутнього вчителя. Цей показник системи засвідчує рівень реалізації у його свідомості об'єктивних етичних педагогічних норм і цінностей. Центрація (від латин. centrum - центр кола) - ефект, виявлений при дослідженні зорових ілюзій, і полягає в тому, що елементи, на яких фіксується погляд, переоцінюються в порівнянні з іншими... Ефект центрації був виявлений в дослідженнях з міжособистісного сприйняття американського психолога С. Аша, який встановив, що в створенні цілісного уявлення про особу іншої людини деякі його сприйняті якості виступають як центральні, навколо яких групуються інші характери-

стики і якості [5]. Смыслову ієрархію інтересів учасників педагогічної системи, регулюючу дії і вчинки учителя можна назвати його особистісною центрацією в педагогічній системі. Залежно від того, інтереси якого учасника педагогічної системи домінуватимуть у центрації вчителя, можна намітити шість основних типів центрації вчителя: 1) центрація на власних інтересах; 2) на інтересах адміністрації; 3) на інтересах батьків; 4) на інтересах колег; 5) на інтересах учбового предмета; 6) на інтересах учнів. Центрація вчителя - це не просто його спрямованість, але і зацікавленість, заклопотаність інтересами тих або інших учасників педагогічної системи, своєрідна психологічна спрямованість вчителя до них і, отже, таке ж виборче служіння їх інтересам. Етична центрація педагогічної дії — основа особистісної складової етичної компетентності майбутнього педагога має ціннісно-мотиваційну природу, в основі якої — гуманізм. На формування етичної центрації безпосередньо впливає рівень сформованості особистісної Я-концепції майбутнього вчителя. Етична компетентність у межах особистісної складової її структури виявляється у високому рівні емоційної зрілості майбутнього вчителя. Поняття “емоційна зрілість” характеризується двома аспектами: повнотою емоційного життя; розвитком моральних (обов’язок, чесність, патріотизм) і естетичних (прекрасне, величне тощо) почуттів. Особистісна складова етичної компетентності може бути визначена через такі інтегровані характеристики: етичну центрацію педагогічної дії; позитивну Я-концепцію; рівень емоційно-вольової зрілості (емпатія, рефлексія).

Джерелом розвитку особистісних якостей людини завжди були діяльність і спілкування. Тому важливою складовою етичної компетентності — операційно-процесуальний. Операційно-процесуальна складова етичної компетентності педагога розглядається як технологічний блок подальшого розвитку моральної свідомості, особистісних якостей майбутнього фахівця на рівні педагогічних умінь і навичок. Ця структурна складова етичної компетентності охоплює: способи етичних дій (засоби, форми, методи, прийоми педагогічного впливу), сформовані на рівні умінь або навичок; тактику особистісно зорієнтованої поведінки (стиль) у процесі взаємодії з учнями; виявлення педагогічного такту; комунікативні здібності; вміння безконфліктного вирішення педагогічних ситуацій, що вимагають від педагога відповідного морального вибору. Етична компетентність реалізується через стиль педагогічної діяльності вчителя, тих стосунків, які складаються у нього в процесі суб’єкт — суб’єктної взаємодії у навчально-виховному процесі. Діяльнісний підхід, будучи методичною основою професійної освіти, дозволяє тому, хто навчається, активно включатися в процес засвоєння нового предметного змісту, опанувати операційно-технічні засоби виконання нової діяльності, самостійно планувати і контролювати рівень опанування професійних умінь і навичок. Нова роль і діяльність студента при «деятельностной» організації навчання вимагає від нього активного розвитку пізнавальних і дослідницьких умінь, що дозволяють самостійно використовувати сучасні інформаційні технології в процесі навчання.

Висновки: Таким чином, проведений теоретичний аналіз дозволяє інтерпретувати етичну компетентність як спеціальну здібність, яка має природні задатки у формі певних соціально-психологічних властивостей і набуває по-

дальшого розвитку внаслідок набуття людиною життєвого досвіду та в процесі міжособистісної взаємодії. Недостатній рівень розвитку етичної компетентності призводить до непорозуміння між членами різних груп, установки на односторонність сприйняття іншої людини, виникнення психологічного бар'єру у спілкуванні між об'єктами освітнього процесу.

Література

1. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / И.А. Зимняя // Высшее образование сегодня. - 2003. - №5. - С. 34-42.

2. Лобанова Н.Н. Профессиональная компетентность педагога / Лобанова Н.Н., Косарев В.В., Крючатов А.П.; Рос.акад.образования, СПб. Ин-т образования взрослых, Самарский экономич. лицей. – Самара: СПб: САМВЕН, 1997. – 107 с.

3. Наумчик В.М., Савченко Э.А. Этика педагога: Учеб.-метод.пособие / В.М.Наумчик, Э.А. Савченко. – Минск, 1999. — 216 с.

4. Равен Дж. Компетентність у сучасному суспільстві: виявлення, розвиток і реалізація / Дж. Равен; [Пер. з англ.] - М.: «Когито-центр», 2002. - 396 с.

5. Словаррь практического психолога / [Авт.-состав. С.Ю. Головин] – Минск: ХАРВЕСТ, 1997. – 798 с.

6. Султанова Н.В. Педагогічні аспекти формування етичної компетентності майбутнього педагога / Н.В.Султанова // Педагогічний альманах. – 2010. – Випуск 6. - С. 155-159.

7. Хоружа Л.Л. Теоретичні засади формування етичної компетентності майбутніх вчителів начальних класів: дис... доктора пед. наук: 13.00.04 / Хоружа Людмила Леонідівна. – К., 2004. – 382 с.

8. Шульпин Е.С. Этическая компетентность как фактор профессиональной подготовки будущего учителя: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / С.Е. Шульпин, - Курган, 1999 – 183 с.